

Fullér Andrea egyiptológus, az ELTE Egyiptológia Doktori Programjának hallgatója. Kutatási területe a női bronzplasztika szerepe a templomi kultuszban a 22–26. dinasztia időszakában.

A kaposvári Szivárvány Kultúrpalota egyiptizáló dekorációja

Fullér Andrea

„A műemlékek a messzi távolba távozott lelkek hátrahagyott üzenetei, csak rokon lelkek hallják muzsikáját, csak avatottak értik mondanivalóit.”¹
Lamping József

Kaposvár 1928-ban épült Városi Mozgóképszínháza (1. kép) két szempontból is különleges. Kiemeli a sorból, hogy sok, időközben bezárt, átfunkcionált, lebontott² kortársával ellentétben megújult formában, több funkcióval megtöltve, de eredeti rendeltetését megőrizve még mindig üzemel. Különlegességét e mellett az is fokozza, hogy jelenleg ez az egyetlen olyan ismert hazai filmszínház, amelynek dekorációjában jelentős hangsúlyt kapott az ókori Egyiptom vizuális formanyelve.³

Diákéveimet Kaposvárott töltöttem és ma is jól emlékszem a *Hair* és a *Soha sehol senkinek* című filmekre, amelyeket egykor rendhagyó történelemóráinkon az akkor még Vörös Csillagnak nevezett moziban láttam. Így amikor arról értesültem, hogy Kaposvár főépítésze, L. Balogh Krisztina: *A kaposvári Szivárvány Kultúrpalota a szecesszió és az art deco fordulóján* című előadása egy „egyiptomi mozi” felújításáról szól,⁴ meglepődve döbbsentem rá, hogy nem tudom felidézni magamban a mozi

1. kép. Archív felvétel Kaposvár Városi Mozgóképszínházáról
(Molnár – L. Balogh – Bálint 2013 alapján)

2. kép. Az 1929-ben épült békéscsabai Csaba-mozgó (Phaedra Mozi) krokodilokat ábrázoló falfestménye, amely a mozivászon felett helyezkedett el (Lesztkó Imre felvétele)

egyiptomi dekorációját, csak a falakat borító izléstelen, barna műbőrburkolat emléke kísértett. Rövid utánajárással hamar kiderült, hogy a mozi egyiptomi elemekben gazdag, belső dekorációja napjainkig rejtve maradt az egyiptológia előtt, holott méltán tarthat számot nagyobb szakmai figyelemre ez a kultúrtörténeti emlék. Hazai viszonylatban azonban az egyiptománia kutatása kiaknázatlan területnek számít.⁵

A korábban említett előadás, valamint a hozzá kapcsolódóan megjelent cikk szintén arra ösztönzött, hogy érdemes és szükséges a mozi egyiptizáló dekorációjával szakmai szempontból foglalkozni, mivel az egyiptomi elemek interpretációja érzékelhetően nehézséget okozott a témával foglalkozó, de más szakterületeken jártas szakemberek számára.⁶ A kaposvári mozi, egyiptomi dekorációja révén, nemcsak a hazai egyiptológia körében tarthat számot nagyobb érdek-

lődésre, hanem nemzetközi jelentőséggel is bír, hiszen jól beilleszthető azoknak a húszas években épült egyiptomi stílusú moziknak a sorába, amelyek Nyugat-Európa és az Egyesült Államok nagyvárosaiban épültek.⁷

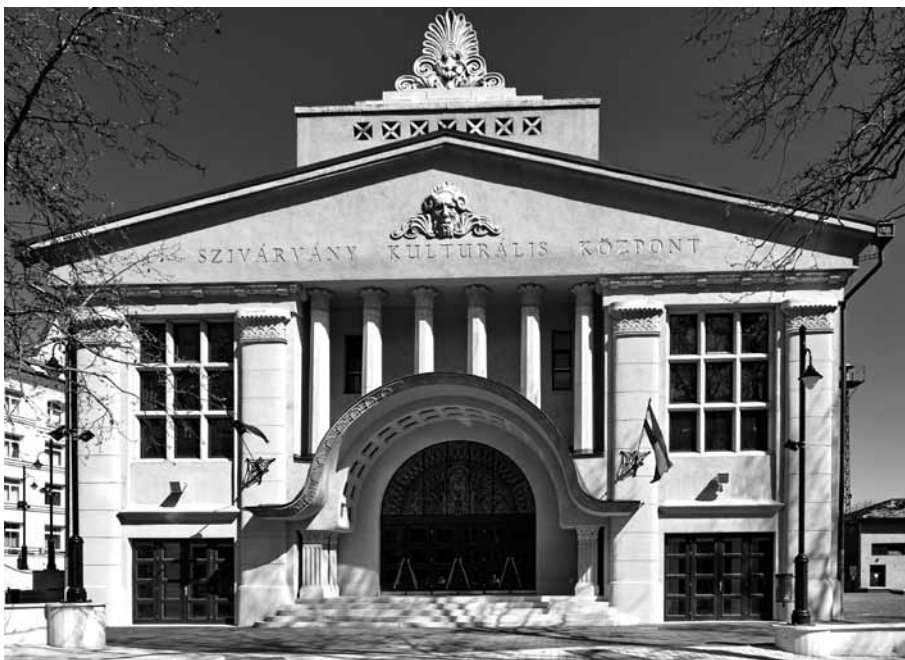
1. A mozi története – rövid mozitörténet

Talán Kosztolányi Dezső 1932 decemberében *A pesti mozi kezdete*, „Fátyolképek” – *Kávéeért előadás* című írásában megfogalmazott gondolatai érzékeltetik legszemléletesebben, hogy mit is jelentett egykor a mozi.

Estéknént, amikor a budapesti mozik színes lángbetűi tündérvilággá varázsolják a ködös, téli éjszakát, el se hisszük, hogy vagy harminc évvel ezelőtt még senki sem ismerte nálunk ezt a csodálatos találmányt. [...] a külső Rákóczi út egy kávéházába kerültek a fátyolképek. Beléptidij nem volt itt. Aki ivott egy kávé, az végignézhette egy „előadást”. Vasárnap őt „előadást” tartottak. Akadt olyan vendég, aki őt kávé is megivott, csak hogy újra meg újra láthassa a csodát. Minden vetítésnél kötelező volt az újabb rendelés. A kávéház föllendült. Napról-napra zsúfolásig megtelt. Kezdetben különösen a nők érdeklődtek iránta. De Batthyány Tivadar – a Lovaregylet akkori elnöke – is mindennap ott ült a munkások, polgárasszonyok között, s álmódzott. Közben külföldön megindult a nagy fellendülés. Nálunk még hat évig senkinek sem jutott eszébe, hogy mozit nyisson. [...] Ma nyolcvan mozgóképszínháza van Budapestnek. [...] Alig van falu, ahová el nem jutott volna, s lángbetűi beragyogják a ködös, téli éjszakákat.⁸

Az 1928. szeptember 6-án „ünnepélyes keretek közt” megnyitott kaposvári „filmpalota” (3. kép) megépítése⁹ egybeesik az első hazai filmszínház építési hullám időszakával. A húszas évek közepétől gyors egymásutánban épültek új, nagy befogadóképességű mozik Budapesten és a vidéki nagyvárosokban.¹⁰ Az eredetileg 821 férőhelyes, zenekari árokkal rendelkező épület vegyes fogadtatásra talált a közönség körében. Gazdagon díszített enteriőrje azonnal elnyerte a nagyközönség tetszését, ám külső homlokzatát és magasságát a következő kritika érte: „Az épület alacsony, legalább 1 méterrel magasabbra kellett volna tervezni, úgy hat mintha egy süpedékes talajon állna. A homlokzaton levő oszlopok közül is négy inkább terhel, mint tart.”¹¹

Miközben a tengerentúlon már a *Jazzénekes* című első hangos játékfilm szórakoztatta New York nagyközönségét,¹² a kaposvári mozi 1927-es „tervezési programjának összeállításakor”¹³ még nem vették figyelembe a hangosfilmet, és nem fordítottak fokozott figyelmet az épület akusztikájára.¹⁴ A döntés-

3. kép. A Szivárvány Kulturális Központ főhomlokzata (Ifj. Lőrincz Ferenc felvétele)

hez jelentősen hozzájárulhatott, hogy a magyar moziszakma ekkor még nem készült fel a hangosfilm okozta korszakváltásra,¹⁵ s az is, hogy Kaposvár akkori polgármestere sem bízott túlságosan a technikai találmány jövőjében.¹⁶

A mozi megnyitóján a *Sárga liliom* című amerikai némafilmet vetítették.¹⁷ Még szeptember közepén sor került az első olyan hangosfilm vetítésére, amelyen hanglemez szolgáltatja a hangot. Színes filmet októberben vetítettek első alkalommal a moziban.¹⁸ A fotocellás hangtechnikához szükséges első géppel 1932-ben szerelték fel a mozit, és áprilisban bemutatták a *Hyppolit a lakáj* című első közönségsikert arató magyar hangosfilmet.¹⁹

A második világháború után Vörös Csillagra keresztelték a mozit, majd 1991-től Szivárvány néven üzemelt tovább egészen 2001-ig. Ekkor elvesztette eredeti funkcióját, és Szivárvány Zeneházként többnyire rockzenei koncerteknek adott otthont. Végül, nyolc hányatott év után a mozit 2009-ben műemlékké nyilvánították, és megkezdődött az épület teljes körű felújítása és modernizációja, amely 2010-ben fejeződött be.²⁰ Példaértékűen kivitelezett felújítása révén a mozi Kaposvár kulturális életének egyik központjává²¹ vált, amelyben újra peregnének filmek.

2. Az épület ismertetése és dekorációjának elemzése

Az épületet furcsa kettősség jellemzi. Első ránézésre szerénynek tűnő homlokzata alig alapozza meg pompás, gazdagon kivitelezett, mégis elegáns enteriőrjét. Csodás belső terére csak a homlokzat legfőbb ékessége, a bejárat felett elhelyezkedő, gyönyörűen kivitelezett ólombetétes festett üveg ablak utal (4. kép). Ez a kettősség érdekes módon a mozi átadásától kezdődően megosztóan hatott, és míg az épület külső megjelenését számos kritika érte, a belső tér kialakítása, egyiptizáló dekorációja máig elbűvöli a közönséget.²²

A mozit korábban a szecessziós épületek közé sorolták,²³ a legújabb publikációkban azonban már art deco vagy a két stílust ötvöző épületként határozták meg.²⁴ Az épület stílus-meghatározását érintő változás oka elsősorban az art deco irányzat definíciójában történt változásban keresendő. Pamer Nóra *Magyar építészet a két világháború között* című könyvében a következő olvasható az art deco építészetet ismertető fejezetben:

Még néhány évvel ezelőtt az Art Deco stílusmegjelölést nem volt szokás az építészetre alkalmazni, mivel az az 1920–1930 között készült iparművészeti tárgyak és bútorok egy csoportjának jellegzetes divatáramlata volt – jöllehet, az Art Deco elnevezés sem volt akkor még általánosan ismert. Mint új je-

4. kép. A mozi főbejárata a felette elhelyezkedő félköríves, ólombetétes, festett üvegablakkal (a szerző felvétele)

lenség, mégis – állóvízbe dobott kő gyanánt – egyre növekvő körökben hagyott nyomot a művészet egészének felszínén, beleértve a teljességbe az építészetet is.

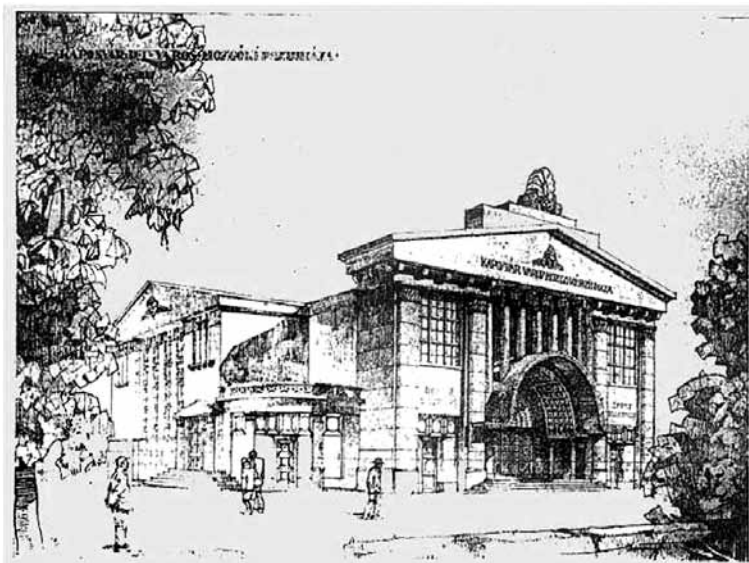
*Az Art Deco sohasem volt manifesztum. Az építészet terén semmi esetre sem. Nem hozott semmi újat az alaprajzban, és nem voltak „boldogabb jövőt ígérő” programjai. Egy naíva mímelt ártatlanságával belibbent a korszak stílus nélkül hagyott színpadára, hogy kitöltse a szünetet a szecesszió letűnése és a készülődő avantgarde funkcionális között.*²⁵

a) Homlokzat

Egy vázlatrajzon²⁶ az épület korábbi, nagyobb léptékű változata látható (5. kép). A rajz alapján megfigyelhető, hogy az épület külső megjelenését klasszicizáló elemekben gazdag stílusban álmodták meg, amelyhez a szecesszió stílusjegyei keverednek. A kivitelezés során végül egy kisebb, egyszerűbb épület valósult meg.

A pilaszterekkel és ablakokkal tagolt homlokzatot tumpanon koronázza, amelynek csúcsát mellvéd zárja le. A mellvéd tetejét palmetta akrotérion díszíti (6. kép). Az épület homlokzati frontján nagy hangsúlyt kapott a – három, kétszárnyú ajtóból álló – főbejárat, a felette elhelyezett, festett ólomüvegből készült lunettával, amelyet félköríves előtető koronáz (4. kép). Az előtető feletti homlokzati síkot beugró falfülke töri meg, amelyet hat oszlopból álló, a görög templomokat idéző oszloprend zár le.

A homlokzat legizgalmasabb eleme a fókuszba helyezett ólomüveg ablak, amelynek készítőjéről nem állnak rendelkezésre adatok.²⁷ Ez azért meglepő, mert a különböző munkálatok kivitelezőiről több forrás is részletesen beszámol.²⁸

5. kép. Az épület nagyobb léptékű változatáról készült vázlatrajz
(Molnár – L. Balogh – Bálint 2013 alapján)

6. kép. Az épületet koronázó palmetta akrotérion
(H. Molnár K. é. n. alapján)

7. kép. A főhomlokzatot díszítő maszk
(H. Molnár K. é. n. alapján)

8–9. kép. A szegedi Belvárosi mozi homlokzati díszei (a szerző felvétele)

A készítő személyével kapcsolatban felmerült Róth Miksa neve, a rendelkezésre álló források alapján azonban nem igazolható sem a kivitelező műhely sem pedig a művész személye.²⁹

b) Ornamentika

Az épület egészére jellemző a díszítő ornamensek visszafogott használata. A főhomlokzat dekorációját növényi motívumok uralják, amelyek között kivételt képez a szintén növényi elemekkel keretezett, kosszarvakkal díszített maszk (7. kép). Ezt az emblémaszerűen felragasztott, plasztikus dísz a mozival foglalkozó szakirodalom Amon vagy Hnum isten ábrázolásával azonosítja az épület egyiptizáló dekorációját alapján.³⁰

A mozi költségvetés kiírásában „színészlárva-fej”³¹ kifejezéssel jelölt maszkhoz azonban nem feltétlenül kell egyiptomi jelentést tartalmat kötni. Még ha a dekoráció tervezésénél fel is merült a gondolat, hogy valamely kos alakban tisztelt egyiptomi isten ábrázolása kerüljön a főbejárat fölé, az istenséghez társítható eredeti szerepkört teljes mértékben újraértelmezték, és a maszk ilyen formában önálló ikonográfiai jelentést aligha hordoz.³² A mozi tümpanonját díszítő maszk előzményeként érdemes számításba venni azokat az apotropaikus domborműveket, amelyekkel gyakran találkozunk kapubejárók vagy ablakok felett elhelyezett zárókövek díszítvényeiként.³³

A kaposvári mozi homlokzati díszéhez nagyszerű párhuzamot kínálnak az 1919–1920-ban épült szegedi Belvárosi mozi díszítvényei, ahol a főbejáratot koronázó tümpanonon hatytyúkkal keretezett női fej látható, az épület bal oldali tümpanonját pedig egy volutával és szőlőfürtökkel keretezett, szarvakat viselő férfimaszk díszíti (8–9. kép).³⁴ A homlokzatot díszítő maszkok ebben az esetben sem köthetők össze az épület funkciójával, pusztán dekorációs célt szolgálnak.³⁵ További érde-

10. kép. A főbejárat feletti félköríves bevilágító (a szerző felvétele)

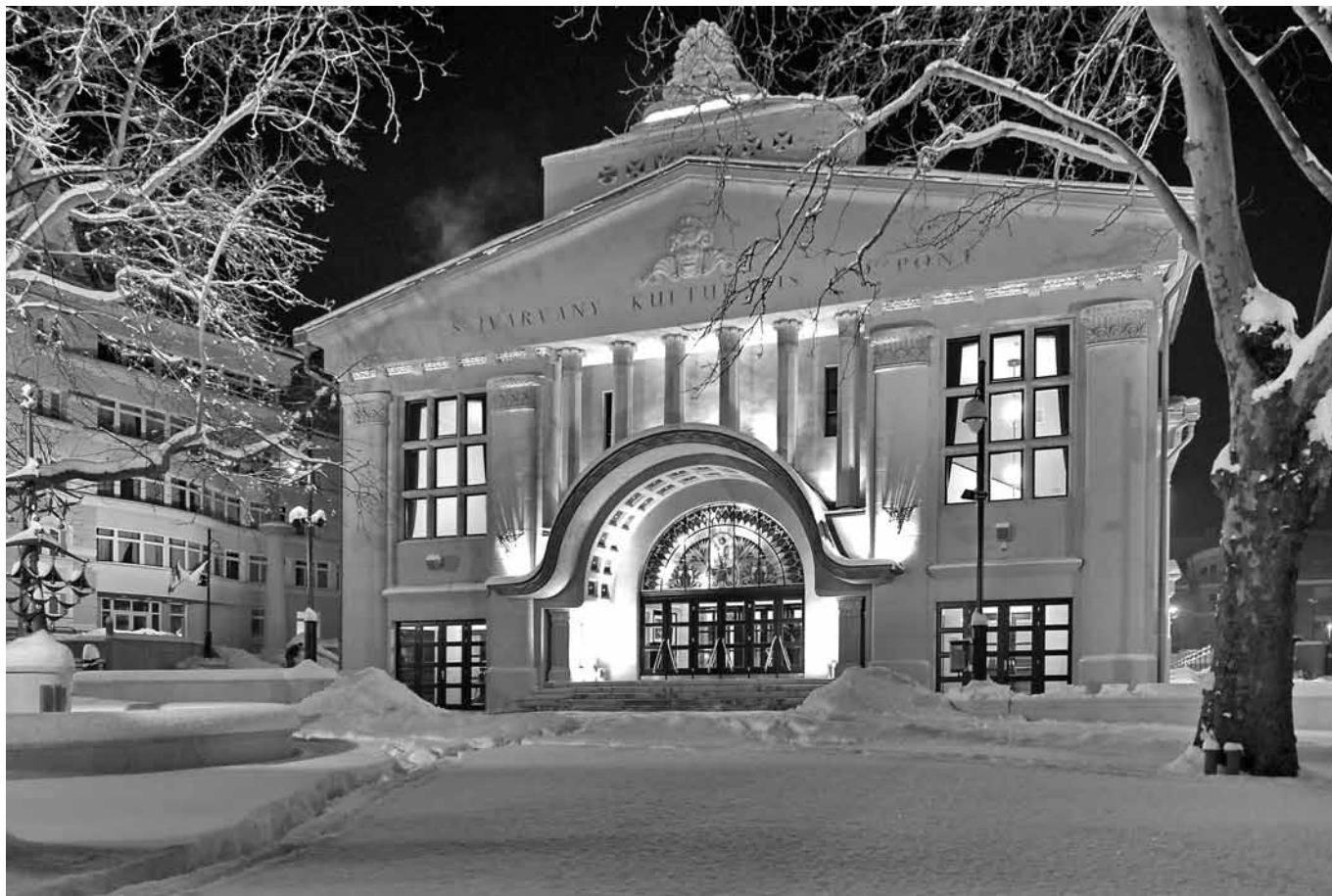
kes párhuzam a két mozi között, hogy egy 1927-es tervváltozat alapján eredetileg a kaposvári mozi oldalhomlokzatához is terveztek a főbejárat díszítményétől eltérő, oroszlánfejet ábrázoló maszkot, amely végül nem valósult meg.

A homlokzat legszebb és bizonyosan egyiptomi elemeket tartalmazó része az ólomüveg bevilágító (10. kép), amelyen jól azonosítható a lótuszvirág motívum és a stilizált skarabeusz. Ezek a díszítmények foglalják keretbe az ablak központi elemét, a páva vontatta kocsit hajtó gyermek ábrázolását, amelyhez érdekes párhuzamként szolgálnak a hellénisztikus, többnyire Myrinából származó, terrakotta szobrocskák (11. kép).³⁶

A mozi homlokzatán érdekes, az építész által tudatosan megkomponált kettőség figyelhető meg. Az egyiptomi elemek első ránézésre szinte rejtve maradnak, nem uralják a homlokzatot, ellentétben az időszak külföldi, egyiptomi stílusban épült filmszínházaival.³⁷ A homlokzaton található egyiptizáló, pálmalevéllel díszített oszlopfejezeteket csak az avatott szem veszi észre. A bevilágító ábrázolásai nappali fénynél, kintről nézve szintén kevésbé érvényesülnek, viszont esti kivilágításnál mintegy bevezetik a látogatót az egyiptomi enteriőrbe (12. kép).

11. kép. Myrinából származó terrakotta szobrocska. Fitzwilliam Museum, GR.100.1984 (forrás: <http://webapps.fitzmuseum.cam.ac.uk>)

12. kép. Esti kivilágításnál előtérbe kerülnek a bevilágító egyiptomi motívumai (Ifj. Lőrincz Ferenc felvétele)

13. kép. A mozi előtere (a szerző felvétele)

c) Belső tér

A mozi előterébe lépve már egy hangsúlyosan egyiptizáló hangulatot árasztó térbe érkezik a látogató, amely – annak ellenére, hogy a 2010-es felújítás utáni állapot tudatosan nem tükrözi hűen a belső tér eredeti kinézetét – napjainkban is meghatározza a helyiség légkörét. A padlót eredetileg cementlap borította, amelyet a sérülések miatt fel kellett szedni. Az előtér megvilágítása új mennyezeti világítótesttel és falikarokkal egészült ki, utóbbiak tervezésénél az épületben egykor a karzaton elhelyezett eredeti világítótestekről készült rajzokat vették alapul. Bár az eredetileg élénksárgára festett fal színe tompult,³⁸ továbbra is helyükön állnak a vörös mómárványból készült és aranyozással díszített oszlopok, éppúgy, mint a két lépcsőház felvezetésénél elhelyezkedő, papiruszfejezetes oszlopokból álló, esztergált fakorlát (13. kép).³⁹

14. kép. A vetítövászon feletti keselyű-ábrázolás (a szerző felvétele)

tól, és díszítőművészeti mintakönyv használatára utal.⁴² Az egymás mellé felfűzött virágdíszek párhuzamát érdekes módon az újasszír művészetben találjuk meg, inspirációs forrásként Nínivében és Horszábadban feltárt, egyiptomi hatást tükröző domborművek szolgálhattak.⁴³ A motívumokat Owen Jones közölte elsőként *The Grammar of Ornament* című munkájában,⁴⁴ majd a 19. század során számos további ornamentikával és építészettel foglalkozó kiadványban tűntek fel.⁴⁵ Az építész egy ilyen kiadvány alapján tervezhette meg a páholysor díszítményét, amelynek színezésnél az egyiptomi ikonográfiának megfelelően a kinyílt virágokat világoskékre festették, a bimbókat pedig sötétkékre (16. kép). A mozi felújításakor azonban a kinyílt virágok eredetileg világoskékre festett szirmai sötétkék színezést kaptak, a sötétkék bimbókat pedig bearanyozták. A színváltozás miatt a

A nézőtérre egy szokatlanul alacsony és széles, oszlopokkal keretezett ajtó vezet. A terembe lépve azonnal a vetítövászon fölött elhelyezkedő hatalmas keselyű ábrázolás tűnik a látogató szemébe, amelyet a kivitelező és a tervező neve keretez (14. kép).⁴⁰

A felújítás során ebben a teremben is számos változtatás történt, amelyek az eredeti egyiptizáló dekoráció szempontjából a színeket érintették a leginkább. Bár a helyreállítás előtt elvégezték a színek feltárását és dokumentálását, az építész azok modernizálása, tompítása mellett döntött, tekintettel az épület kibővült funkciójára, a megváltozott közízlésre és a terem új, erősebb megvilágítására.⁴¹ Így az előtérhez hasonlóan itt sem tartották meg a túl harsánynak ítélt sárga alapszínt, a falak halvány, mogoró árnyalatú festést kaptak. A változás kevésbé érintette a mennyezet és a tartófalak találkozásánál körbefutó, szárnyas napkorongokból álló frízt, valamint a mennyezetet díszítő, lótvuszvirágokból és rozettákból álló frizeket. Mindkét esetben megmaradt, ha világosabb árnyalatban is, az eredeti vörös háttérszín, a napkorong viszont aranyozást kapott az eredeti sárga szín helyett (15. kép).

A páholysoron végigfutó, lótvuszvirágokból és bimbókból álló fríz (15–16. kép) képi megfogalmazása eltér a hagyományos egyiptomi ábrázolásmód-

15. kép. A nézőtér egyiptizáló dekorációja (a szárnyas napkorongokból, valamint a lótvuszvirágokból és rozettából álló frizekkel, és a páholysor lótvuszvirág motívumaival) (a szerző felvétele)

16. kép. A páholysor virágdíszei felújítás előtti állapotukban (H. Molnár K. é. n. alapján)

17. kép. A régi vetítővásznat keretező fríz (Bálint Imre felvétele)

dekoráció elveszítette eredeti jelentéstartalmát. Míg eredetileg a fríz virágokból és bimbókból állt, az utóbbiak napjainkban inkább hasonlítanak fenyőtobozra (15–16. kép).

A dekoráció legérdekesebb és talán legtöbb félreértésre okot adó része az eredetileg a régi vetítővásznat keretező fríz. Ez a díszítmény, amely elhelyezéséből adódóan a mozi lelkének tekinthető, hűen tükrözi az épület építésének időszakát, az art deco-t, amelynek jellemzője a stilizálás és a pazar, reprezentatív, értékes anyagok felhasználásával készült dekoráció alkalmazása.⁴⁶ A mozi felújításakor mindezt figyelembe véve, a korhűség kedvéért ennél az ornamensnél megtartották az eredeti színeket.⁴⁷ A fríz rozettából, stilizált papiruszból, liliomból és bimbókból áll (17. kép).

Egyiptológus szemmel könnyen felismerhetők az enteriőr egyiptomi eredetű florális elemei, a mozit ismertető szakirodalomban mégis előfordul a tévesen használt „magyaros motívum” kifejezés a belső dekoráció ismertetése során.⁴⁸ Összességében a mozi nézőtere, amely egyiptizáló oszlopfejekkel egészül ki, absztrahálva és az ókori ábrázolásoknak megfelelően vegyíti az ókori Egyiptom vizuális formanyelvét. Dekorációja egyensúlyban van, nem uralkodik a termen, hanem finoman díszíti azt.

3. A mozi építészei és a külföldi egyiptomi mozik

A hazánkban jelenleg egyedülálló, de számos külföldi párhuzammal rendelkező épület különösen érdekessé teszi az építész személyét. Felmerül a kérdés, vajon mi inspirálhatta, amikor

megálmodta Kaposvár mozgóképszínházát. A 2009-ben „országosan védett műemlékké” nyilvánított épület tervezését Lamping József építésznek tulajdonítják. Az ő nevét találjuk a vetítővászon felett a keselyű mellett, és szintén az ő neve olvasható a mozi megnyitójáról tudósító újságcikkben is. A kérdés azonban nem egyértelmű. A *Somogyi mozik* című kiadvány második kötete alapján ugyanis egy másik építész, Huszár (Held) György neve is felmerül a mozi lehetséges tervezőjeként.⁴⁹

Huszár György nevéhez egy ornamens követve jutottam el, amikor kaposvári látogatásom során igyekeztem más, egyiptizáló elemekkel díszített épületeket is felkutatni. L. Balogh Krisztina tanácsát követve felkerestem a Rippl-Rónai utcát, ahol három olyan villát találtam, amelyek homlokzatán egyiptizáló levélfejezetes pilaszterek láthatók, továbbá a mozi homlokzati díszének egyik variánsa.⁵⁰ Ilyen fejezetek díszítik a mozival szomszédos szintén 1928-ban évben épült Transzformátorházat, amelynek tervezését Lamping Józsefnek tulajdonítják. A pilaszterek szintén megtalálhatók az 1928-ban épült Lamping-villa homlokzatán is. A Rippl-Rónai utca villáit azonban a rendelkezésre álló levéltári adatok alapján Huszár György tervezte.⁵¹ A *Somogyi mozik* második kötete alapján Huszár

György 1927-től dolgozott Lamping József építési irodájában, ahol több munka tervezésében is részt vett, illetve önállóan is tervezett. A kiadvány alapján Huszár György tervezte a villanytelep Transzformátorházat és az új városi mozit is.⁵² A könyv érdekes információval szolgál a mozi egyiptomi dekorációjával kapcsolatban is: „Huszár György elmondta azt is, hogy a mozi díszítményeit, ornamentikáját az ún. papirusz stílusban tervezte. Az ötlet onnan származott, hogy akkoriban sok egyiptomi filmet vetítettek: a Ben Hurt, a Sejk fiát stb. A mozi nézőterének vetítővászon feletti részében lévő kb. 8 méter széles szárnyas madár is egyiptomi minta, az ún. korongkeselyű. Az oszlopok papirusz ornamentika szerint készültek [...]”⁵³

Az egyiptizálás legszebb kaposvári példája azonban a Lamping-villa zárt kapualja (18. kép). Az egyiptizáló oszlopokkal keretezett bejárati ajtót *cavetto*⁵⁴ koronázza. A kapualj burkolatának formájában pedig felismerhető a papiruszsás jellegzetes alakja. Mégis, az egyiptomi részletek finoman belesimulnak a klasszicizáló stílusú homlokzatba.

Összegezve a rendelkezésre álló adatok alapján Lamping József tekinthető a mozi felelős tervezőjének, Huszár György pedig az épület tervezési munkálataiban résztvevő társtervező lehetett.⁵⁵ Az építész személye további kutatásra érdemes, és idővel talán közelebb jutunk annak megértéséhez, hogy miért kapott egyiptomi dekorációt Kaposvár Városi Mozgóképszínháza.

A kaposvári mozi építését megelőzően, 1926-ban a *Magyar Iparművészet* című szaklap beszámolt a Tutanhamon sírjának feltárásáról szóló könyv magyar nyelvű kiadásáról.⁵⁶ Ez a híradás hozzájárulhatott a mozi egyiptizáló dekorációjá-

hoz, de mindenképpen figyelemreméltó Huszár György korábban idézett „egyiptomi filmekről” szóló visszaemlékezése is. Rendelkezésre álló hazai párhuzamok híján Kaposvár egyiptizáló stílusban épült moziját érdemes nagyobb kontextusba helyezve, mozi- és filmtörténeti szempontból is megvizsgálni. A húszas években épült egyiptomi stílusú mozik építését gyakran Tutanhamon sírjának felfedezéséhez kötik.⁵⁷ Bár kétségtelen, hogy a sír feltárása ismét felerősítette az egyiptomi kultúra iránti vonzódást,⁵⁸ az egyiptomi stílusban épült mozik két fennmaradt példája – a párizsi Louxor és a Hollywoodban épült Egyptian Theater⁵⁹ – bizonyosan korábbi, mint a híres régészeti felfedezés.⁶⁰ Ami viszont mindenhol már sokkal korábban eljuttatta Egyiptom varázsát, az a film volt.⁶¹ A téma népszerűségét jól mutatja, hogy 1908 és 1918 között öt Kleopátráról szóló filmet forgattak, köztük az 1917-ben készült híres változatot, Theda Bara⁶² főszereplésével, továbbá 1909 és 1915 között már nyolc „múmiás” film létezett.⁶³ A korai kosztümös filmek gyakori és népszerű témája lett Egyiptom, és a film elhozta a mozivászonon keresztül az egyiptomániát minden nézőhöz.⁶⁴ A húszas évekre a mozi már kilépett a kávéházak világából, maga mögött hagyta a csómozikat, és önálló épületet követelt magának. Alaprajzi

18. kép. A Lamping-villa zárt kapualja
(a szerző felvétele)

elrendezése és tömegalakítása kezdetben még a színházat idézte, de dekorációjával, amely mintegy keretbe foglalta a filmvászon keltette illúziót, már önálló útra indult.

Jegyzetek

A tanulmány előadás formájában elhangzott a 11. Magyar Ókortudományi Konferencián, Budapesten, 2014. május 24-én. Hálás köszönetemet szeretném kifejezni L. Balogh Krisztina főépítésznek, aki kaposvári látogatásom során személyesen vezetett körbe a moziban, valamint jelentős kép- és információanyagot bocsátott rendelkezésemre cikkem megírásához.

- 1 Lamping József építész sorai, amelyekkel fia számára dedikált egy könyvet. Lásd Internetes források: Lamping-villa.
- 2 Az 1990-es évektől figyelhető meg a vidéki mozik bezárása, lebontása vagy átépítése. Bár jelen írás elsősorban nem mozi-történettel foglalkozik, álljon itt mégis néhány szomorú adat. „A rendszerváltás előtti csúcspontban, 1984-ben 3794 mozi üzemelt az országban, többségük természetesen vidéki és/vagy kulturális vetítőteremként. Ez az állomány 2008-ra 183 mozira és 409 teremre olvadt, ezek közül is csak 128 mozi (70%) 354 termében vetítettek hetente több mint egy előadást, és csupán 86 mozi (46%) 312 termében volt legalább 365, azaz átlagosan minimum napi egy előadás.” Az idézett szövegrészletet lásd Bodó 2011, 284. A fővárosi mozikról lásd Merényi György *Rekviem budapesti mozikért* című írását, Internetes források: Merényi 2010.
- 3 L. Balogh Krisztina szóbeli közlése alapján, aki maga is foglalkozott a korabeli hazai párhuzamok felkutatásával. A témához kapcsolódó kutatásaim szintén nem hoztak jelentős eredményt. A hazai mozik között csak az 1929-ben épült egykori békéscsabai Csaba-mozgóról (Phaedra Mozi) van tudomásom, amelynek dekorációjában szintén megjelenik egyiptomi elem. Az épület felújítása során került elő egy krokodilokat ábrázoló falfestmény (2. kép). Napjainkban az épület Phaedra Rendezvényközpontként üzemel. A képre Priskin Gyula hívta fel a figyelmemet, akinek köszönéssel tartozom mind az értékes információért, mind pedig a mozihoz kapcsolódó forrásanyag és fényképek beszerzésében nyújtott segítségével. A Csaba-mozgóról lásd Bácsfalvi 2004.
- 4 A Szecessziós Világnap alkalmából 2013. június 8-án az Iparművészeti Múzeumban elhangzott tudományos előadás. Lásd Internetes források: Iparművészeti Múzeum honlapja.

- 5 A közelmúltban egyetlen, a témával foglalkozó szakdolgozatról van tudomásom, amely Feró Eszter: *Az egyiptománia jelensége az újkori Magyarországon* című, 2011-ben készült diplomamunkája. Egy 2013-ban elhangzott konferencia-előadás: Feró 2013, megjelenés alatt; lásd még „Csákvári piramis, hédervári szfinx: a magyar egyiptománia nyomában” című írását ebben a számban.
- 6 A cikket lásd Internetes források: Molnár – L. Balogh – Bálint 2013. A megkezdett párbeszéd időközben aktív és gyümölcsöző munkakapcsolatot eredményezett a különböző szakterületek képviselői között.
- 7 A múlt század húszas éveire a mozi a tömegszórakoztatás eszközüvé vált. A nagy tömegek befogadására alkalmas amerikai filmpaloták versengtek a nézők kegyeiért. A vezető hollywoodi filmstúdiók már a filmek forgalmazásában is érdekeltek voltak és saját filmszínházakat létesítettek. Ez hatással volt a moziépítészetre, és a tradicionális építészeti stílust felváltotta az egzotikus stíuselemek alkalmazása. Gyors egymásutánban épültek a kínai, spanyol és egyiptomi stílusban megálmodott filmpaloták. Az időszak további jellemzője a nagymértékű eklektika. Mindez elősegítette, hogy a filmpaloták kiemelkedjenek hagyományos építészeti környezetükből és becsalogassák a nézőket. A filmpalotákról lásd Herzog 1981, 15–37; DiChiera 1992. A kanadai filmszínházakról lásd a *The „exotic” and the „atmospheric”* című fejezetet, Kolomeir 1987, 33–53. Az egyiptomi stílusú mozikról lásd Humbert–Price 2003, 111–114, 199–201, 157–158; Estève *et al.* 1994, 355–356; Sigler 1990, 25–28.
- 8 Lásd Kosztolányi 1932.
- 9 A megnyitóról részletesen beszámolt az Új Somogy napilap „Ma délelőtt ünnepélyes keretek közt megnyílt a városi új mozi” című írása, lásd Új Somogy 1928.
- 10 Az újonnan épült, önálló épülettel rendelkező mozgóképszínházak közé tartozik. A húszas évek fővárosi mozi-építészetéről lásd Szalai 2001, 27–33; továbbá Fabó 1997, „A húszas évek” című fejezete. A mozi-történet ezen időszakáról lásd még Vadas József, *A magyar art deco* című könyvében „A tömegszórakoztatás impulzusa: mozi, revü, kabaré” alfejezetet, Vadas 2005, 87–95; az

- art deco mozikról lásd még Vadas 2004, 37–38. A Corvin avatőünnepségének dátuma 1922 (*pace* Vadas, i. h.), lásd *Képes Mozivilág* 1922.
- 11 Lásd Új Somogy 1928. (Betűhív közlés.)
 - 12 Az 1927-ben Al Jolson főszereplésével bemutatott mű filmtörténeti jelentőségéről lásd Tankel 1978, 21–25.
 - 13 L. Balog Krisztina szíves közlése.
 - 14 Lásd Mautner–Torma 1978, 129.
 - 15 Lásd bővebben Lajta 1959, 313–322.
 - 16 Lásd Nagy *et al.* 2009, 191.
 - 17 Lásd Internetes források: Molnár – L. Balogh – Bálint 2013.
 - 18 Lásd Mautner–Torma 1978, 140–144.
 - 19 Lásd Mautner–Torma 1978, 161, 180–181; lásd még Nagy *et al.* 2009, 191. A hangosfilmleadó berendezés felszerelésére vonatkozó évszámnál a Mautner–Torma-féle mozitörténeti kiadványt vettem alapul.
 - 20 A felújítás L. Balogh Krisztina tervei alapján történt, lásd Internetes források: Molnár – L. Balogh – Bálint 2013. A 2009-es dokumentációt a Lechner Lajos Tudásközpont őrzi. A védetté nyilvánításról lásd Internetes források: 9/2009. ([III.6.] OKM rendelet [Hatály: 2009. március 14.]), 111. tétel.
 - 21 Lásd Internetes források: Szivárvány Kultúrpalota.
 - 22 Lásd Új Somogy 1928; Zádor 1964, 245.
 - 23 Zádor 1964, 245.
 - 24 Bede 2012, 215; Lőrinczi 2003², 72; lásd még Internetes források: Dittrichné Vajtai 2013, 117.
 - 25 Pamer 2001², 228.
 - 26 A tervrajz alapján megfigyelhető, hogy a mozi épületének tömegalakítása, külső megjelenése ekkor még nagyon hasonlít az 1910–1911-ben épült, kaposvári Csiky Gergely színházépületéhez. Ezúton is köszönöm L. Balog Krisztinának, hogy volt olyan kedves és felhívta a figyelmemet erre a párhuzamra. A Csiky Gergely színházról lásd Bede 2012, 220; Lőrinczi 2003², 125.
 - 27 A Somogy Megyei Levéltárban fennmaradt tervrajzok alapján L. Balogh Krisztina az ablakdekoráció tervezését Lamping Józsefnek tulajdonítja.
 - 28 Lásd Új Somogy 1928; Mautner–Torma 1978, 127–128.
 - 29 L. Balogh Krisztina szóbeli közlése alapján az építész leszármazottjának, Lamping Tamásnak Róth Miksa levelek vannak a tulajdonában. A birtokában lévő levelek alapján Lamping Tamásnak meggyőződése, hogy az ólomüveg ablakot Róth Miksa készítette. A Róth Miksa Emlékháztól kapott adatok azonban ezt nem igazolják. Fényi Tibor szíves levélbeli közlése: „Róth Miksa műveinek felsorolásában nem tesz említést arról, hogy ő vagy műhelye készítette vagy más terve alapján kivitelezte volna a kaposvári mozgóképszínház (Szivárvány kultúrpalota) épületében található ólmozott üveglakokat. Nincs erre vonatkozó utalás Róth Miksa 1928-ban használt jegyzetfüzetében sem. A félköríves bevilágító stílusa, a motívumok megfogalmazása, arányai és főként a felhasználott üvegek eltérnek az időszakban Róth Miksa és műhelye által alkalmazottaktól. Így annak ellenére, hogy Róth több munkájával is jelen van a környéken, más munkák révén kapcsolatban állt az épület tervezőjével, semmiféle bizonyíték nem támasztja alá, hogy a Szivárvány kultúrpalota üveglakainak készítéséhez bármi köze lenne” (Fényi Tibor, igazgató, Róth Miksa Emlékház). A somogyfajszi római katolikus templomot Lamping József tervezte, a templom ablakait pedig Róth Miksa készítette. Így ketőjük munkakapcsolata igazolható, ami magyarázattal szolgálhat a köztük folytatott levelezésre. Ez viszont nem igazolja és nem is cáfolja azt, hogy Róth Miksa készítette volna a mozi ólomüveg ablakát. A téma további kutatást igényel. A somogyfajszi templomról lásd Róth 1942, 82.
 - 30 Lásd Internetes források: H. Molnár é. n. Bede Béla szintén Amon ábrázolásával azonosította a homlokzati díszet, azonban az ókori egyiptomi isten ikonográfiáját tévesen interpretálta: „A homlokzat dísze a bikaszarvú egyiptomi istent, Ámont ábrázoló díszmaszk, bár a bikaszarv inkább kosszarvra sikeredett.” Lásd Bede 2012, 215.
 - 31 Értsd: színházi maszkos fej. A maszk költségvetés kiírásban szereplő megnevezésére L. Balog Krisztina hívta fel a figyelmemet. A költségvetés kiírást a Somogy Megyei Levéltár őrzi.
 - 32 Amonról lásd Otto 1975, 237–248. col. Hnum: lásd Otto 1975, 950–954. col. A kosszarvak alapján a maszk szintén megfeleltethető lenne Zeus-Ammón ábrázolásának, bár ikonográfiailag jelentősen eltér a rendelkezésre álló, többnyire ókori római másolatok alapján ismert ábrázolásoktól. Zeus-Ammón ábrázolásairól lásd Fuchs 1992, 212–218, 207–210. kép. Az istenség jellege azonban ebben az esetben sem társítható a mozi funkciójához. Zeus-Ammónról lásd még Trencsényi-Waldapfel 1983³, 303–304.
 - 33 Lásd például a Juhász Gyula u. 1. szám alatti ház homlokzati díszzeit Szegeden; továbbá a Szent István körút 3. szám alatti ház épületdíszét Budapesten.
 - 34 A szegedi Belvárosi moziról lásd O. Csegezi 2000, 580–581. A tünpanon díszitmények ismertetésénél a férfi maszkot keretezőző szőlőfürtök és voluták helyett tévesen a „kettős bőségszaruk” kifejezés szerepel, lásd O. Csegezi 2000, 581.
 - 35 Lásd O. Csegezi 2000, 581.
 - 36 Ezúton is köszönöm Süvegh Eszter szíves segítségét, aki figyelmembe ajánlotta azokat a terrakotta figurákat, amelyek egy gyermeket vagy a gyermek Eróst ábrázolják pávával. Időközben sikerült további olyan darabokat találni, amelyek pávák vontatta kocsit hajtó Eróst vagy páva hátán ülő Eróst ábrázolnak. A különböző típusokat lásd Winter 1903, 287, 314.
 - 37 Az egyiptomi stílusú filmpaloták legkorábbi példája az 1920–1921-ben épült párizsi Louxor, lásd bővebben Humbert–Price 2003, 199–201. Az egyiptománia szép példái a húszas években épült amerikai mozik, amelyek homlokzatát abszolút meghatározzák az egyiptomi elemek, lásd Estève *et al.* 1994, 355–356. A kaposvári mozival azonos időben épült Montréalban az Empress Theatre, amelynek homlokzata az ókori egyiptomi templomokat idézi. A moziról lásd bővebben „The New Empress Theatre”: *Journal of the Royal Architectural Institute of Canada* 5/11. 1928, 392–398.
 - 38 Az eredeti falszínről lásd Új Somogy 1928.
 - 39 Az felújítás előtti értékleltárban tévesen „pálmaleveles oszlopként” tüntették fel, lásd Értékeltár 2008, 4.
 - 40 A keselyűt kitarakó lámpatest eredetileg nem képezte részét a jól megkomponált látványnak. Az épület kibővült funkciójából fakadóan azonban szükség volt az elhelyezésére.
 - 41 L. Balog Krisztina szíves közlése. A színek feltárását Fazekas Gyöngyi festő-restaurátor végezte, lásd Internetes források: Molnár–L. Balogh–Bálint 2013.
 - 42 A téma további kutatásra érdemes, amelynek nagyszerű alapja lehet Katona Júlia 2013-ban megjelent írása. Tanulmányában a szerző remek áttekintést nyújt a mintakönyvek fejlődéstörténetéről és olyan magyar alkotókat állít előtérbe, akik jelentős szerepet vállaltak „a modern magyar ornamentika megteremtésében” szem előtt tartva „a nemzeti és nemzetközi formák kiegyensúlyozott” használatát, lásd Katona 2013. A mintakönyvekről lásd még Katona 2005.
 - 43 A Ninivéből előkerült padlóról lásd Layard 1853, Pl. 56. A Horszádból ismert küszöbről lásd Place 1867, Pl. 49. 1.
 - 44 Lásd Jones 1856, Pl. 12. (Nineveh and Persia, no. 1) 1, 5. Owen Jones az általa összeállított mintakönyvhöz 19 illusztrációt használt fel Austen Henry Layard, *Monuments of Nineveh* című kiadványából, lásd Russell 1997, 51.
 - 45 Lásd például Meyer 1880, 160, 162, Pl. 101, 1.
 - 46 Az art deco mozikról lásd Vadas 2005, 89–90; Vadas 2004, 35–38.
 - 47 L. Balog Krisztina szíves közlése.
 - 48 Már a mozi megnyitójáról tudósító cikkben a szintén hibás „Egyiptomi assir motívumu kigyócsoportok” meghatározás

- mellett tévesen szerepel a „magyaros motívumu virágfigurák” megjelölés a vásznat keretező fríz és a páholsoron végigfutó növényi ornamentika kapcsán. Ez a tévedés továbbra is előfordul a mozival fogalakozó szakirodalomban, lásd Zádor 1964, 245; Bede 2012, 215.
- 49 „Az épület tervezését Lamping József tervezőirodája készítette. Az épület tervező mérnöke Huszár (Held) György volt, [...]” Az idézett szöveget lásd Mautner–Torma 1978, 123. A kiadványban Huszár (Held) Györgyként szerepel az építész neve, aki Held vezetéknévét Huszárra változtatta. A személyére vonatkozó forrásokban mindkét névváltozat előfordul. A továbbiakban forrástól függetlenül a Huszár vezetéknévet használom. A *Kaposvár – Városismereti kézikönyv* című kiadványban szintén Huszár György neve szerepel tervezőként, lásd Nagy *et al.* 2009, 191.
- 50 Rippl-Rónai u. 8, 21, 22.
- 51 Lásd Internetes források: Kaposvár építésügyi iratai, 1912–1939.
- 52 Mautner–Torma 1978, 125–126.
- 53 Mautner–Torma 1978, 128–129.
- 54 Az egyiptomi építészet fontos eleme a pülónokat, templomokat koronázó homorú pártázat, amely negyedhomorlatból és egy keskeny lemezből áll. Lásd Szentkirályi–Détshy 2000⁵, 30. és Szentkirályi–Détshy 2000⁶, 9, 7–8. ábra. Lásd még Arnold 2003, 46.
- 55 L. Balogh Krisztina szóbeli közlése.
- 56 Howard Carter – A. C. Mace, *The Discovery of the Tomb of Tutankhamen* című könyve dr. Balassa József fordításában jelent meg. A magyar nyelvű kiadványról szóló tudósítást lásd *Magyar Iparművészet* 1926, 188.
- 57 Lásd Kolomeir 1987, 34–35.
- 58 A sír felfedezése által kiváltott egyiptomániáról lásd Elliott 2008, 114–135. A témáról, illetve a felfedezés után épült mozikról lásd még Sigler 1990, 24–28.
- 59 Sid Grauman alig néhány héttel a sír váratlan felfedezése előtt, 1922. október 18-án nyitotta meg híres filmpalotáját Hollywoodban. Az Egyptian Theaterről bővebben lásd Elliott 2008, 127–130; továbbá Silverman 1997, 14.
- 60 A 19. század végét és 20. század elejét áthatotta az egyiptomi kultúra iránti vonzódás. Egyre több utazó, köztük művész jutott el Egyiptomba. A fényképezés szintén lehetővé tette a műemlékek megörökítését. Régészeti feltárások irányították a nagyközönség figyelmét az ókori Egyiptom kultúrájára. 1905-ben Theodore Davis felfedezte Tuia és Iulia sírját a Királyok Völgyében. A sír kivételes leletegyüttese elbűvölte a nagyközönséget és hatással volt a korabeli bútortervezésre. 1908-ban az Orosz Balett bemutatta Kleopátra című előadását Szentpéterváron majd 1909-ben Párizsban. Az egyiptizálás szinte mindent áthatott. Jelen volt az ékszer-, porcelán-, üveg-, lámpa-, hangszer- és bútortervezésben, szappanreklámban és a tapéta mintájában. Megjelent a Tiffany Studios által tervezett üvegből készült skarabeuszban és ezüst szepítkező szettben. A témáról lásd Estève *et al.* 1994, 351–356; Sigler 1990, 11–30. Tuia és Iulia sírjáról lásd Reeves–Wilkinson 2002, 174–178. Hazánkban a Mattyasovszkyné Zsolnay Teréz által 1924 körül tervezett egyiptizáló díszedények képviselik ezt a tendenciát. Lásd Vadas 2004, 22.
- 61 Az egyiptológia és a film kapcsolatáról lásd Marcus 2013, 74–90.
- 62 A filmtörténet legelső vampjáról lásd Lant 1992, 109–110.
- 63 Lásd Lant 1992, 102–103.
- 64 Lásd Brier 2004, 21.

Bibliográfia

- Arnold, D. 2003. *The Encyclopedia of Ancient Egyptian Architecture*. Cairo.
- Bácsfalvi Sz. (szerk.) 2004. *A Csaba-mozgó első előadásának 75. évfordulójára. Dokumentumok egy csabai mozi születéséről*. Békéscsaba.
- Bede B. 2012. *Magyar szecessziós építészet*. Budapest.
- Bodó B. 2011. *A szerzői jog kalózai*. Budapest.
- Brier, B. 2004. „Egyptomania!”: *Archaeology* 57/1 (January/February), 16–22.
- DiChiera, L. M. 1992. *The Theater Designs of C. Howard Crane*. (Masters Thesis.) Philadelphia, PA.
- Elliott, B. 2008. „Art Deco Worlds in a Tomb: Reanimating Egypt in Modern(ist) Visual Culture”: *South Central Review* 25/1, Staging Modernism (Spring), 114–135.
- Estève, J. *et al.* 1994. *Ägyptomanie. Ägypten in der europäischen Kunst 1730–1930*. Wien.
- Értékleltár 2008. *Értékleltár. Kaposvár, Szivárvány kulturális központ felújításának és bővítésének kiviteli terve*. Kaposvár.
- Fabó B. 1997. „A moziépítészet és a város”: *Budapesti Negyed* 5. évfolyam, nyár–ősz, 2–3. (16–17.) szám (<http://epa.oszk.hu/00000/00003/00014/fabo.htm>) (2014. 10. 20.).
- Feró E. 2013. *Pyramids in the „Back Garden”: Some Remarks on Egyptomania in Hungary*. Elhangzott: The Perception of the Orient in Central Europe (1800–1918). Conference Egypt and Austria IX, 2013. Betliar, Slovakia, 2013. október 21–23.
- Fuchs, M. 1992. *Glyptothek München. Katalog der Skulpturen. VI. Römische Idealplastik*. München.
- Herzog, Ch. 1981. „The Movie Palace and the Theatrical Sources of Its Architectural Style”: *Cinema Journal* 20/2 (Spring), 15–37.
- Humbert, J.-M. – Price, C. (szerk.) 2003. *Imhotep Today: Egyptianizing Architecture*. Encounters with Ancient Egypt. London.
- Jones, O. 1856. *The Grammar of Ornament*. London.
- Katona J. 2013. „Magyar mustrák. Ornamentális formaképzés és nemzeti identitás Gróh István és Kovách Géza tervezésselméletében”: *Tanulmányok. Filozófiatudományi Doktori Iskola / Művészettörténet-tudományi Doktori Iskola*. ELTE BTK, Budapest, 281–290.
- Katona J. 2005. „Diszítóművészet. Ornamentikairadalom a XIX. században”: *Műértő* 8/12, 12–13.
- Képes Mozivilág 1922. „A Corvin Színház avatónnepe”: *Képes Mozivilág*, 1922. november 26.
- Kolomeir, H. T. 1987. *The Neighbourhood Movie House in Montreal 1925–1929: the Harmonious Whole* (mikrofilm).
- Kosztolányi Dezső 1932. „A pesti mozi kezdete, »Fátyolképek – Kávéeért előadás«: *Pesti Hírlap*, 1932. december 30. péntek, 4. old.”: *Budapesti Negyed* 16. évfolyam (2008), tél, 4. (62.) szám (<http://epa.oszk.hu/00000/00003/00046/pdf/>) (2014. 10. 15.).
- Lajta A. 1959. „A budapesti filmszínházak története (1896–1959)”: Fehérvári Z. (szerk.): *A budapesti mozi 100 éve*. Budapest, 265–352.
- Lant, A. 1992. „The Curse of the Pharaoh, or How Cinema Contracted Egyptomania”: *October* 59 (Winter), 86–112.
- Layard, A. H. 1853. *The Monuments of Niniveh*. London (reprint kiadás: New Jersey, 2004).
- Lőrinczi Zs. (szerk.) 2003². *Magyarország, vidéki építészeti kalauz*. Budapest.
- Magyar Iparművészet 1926. „Szakirodalom”: *Magyar Iparművészet* 29/9–10, 186–188.
- Marcus, L. 2013. „»Hieroglyphics in Motion«: Representing Ancient Egypt and the Middle East in Film Theory and Criticism of the Silent Period”: P. Michelakis – M. Wyke (szerk.): *The Ancient World in Silent Cinema*. Cambridge, 74–90.

- Mautner J. – Torma K. 1978. *Somogyi mozik. II. rész. 1919–1939.* Somogy megyei Moziüzemi Vállalat.
- Meyer, F. S. 1880. *A Handbook of Ornament.* New York.
- Nagy Z. – Dávid J. – Buzási É. 2009. *Kaposvár. Városismereti kézikönyv.* Kaposvár.
- O. Csegezi M. 2000. „Belvárosi Mozi”: Tóth F. (szerk.): *Csongrád megye építészeti emlékei.* Szeged.
- Otto, E. 1975. „Amun”: W. Helck – E. Otto (szerk.): *Lexikon der Ägyptologie.* I. Wiesbaden, 237–248. col.
- Otto, E. 1975. „Chnum”: W. Helck – E. Otto (szerk.): *Lexikon der Ägyptologie.* I. Wiesbaden, 950–954. col.
- Pamer N. 2001². *Magyar építészet a két világháború között.* Budapest.
- Place, V. 1867. *Ninive et l'Assyrie* III. Paris.
- Reeves, N. – Wilkinson, R. H. 2002. *The Complete Valley of the Kings. Tombs and Treasures of Egypt's Greatest Pharaohs.* Cairo.
- Róth Miksa 1942. *Róth Miksa vallomásai. Egy üvegfestőművész az üvegfestészetéről.* Budapest.
- Russell, J. M. 1997. *From Niniveh to New York. The Strange Story of the Assyrian Reliefs in the Metropolitan Museum and the Hidden Masterpiece at Canford School.* New Haven – London.
- Sigler, B. M. 1990. „The Egyptian Movement in American Decorative Arts”: *The Sphinx and the Lotus: The Egyptian Movement in American Decorative Arts 1865–1935.* New York, 11–30.
- Silverman, S. M. 1997. *The Last Remaining Seats. Movie Palaces of Tinseltown.* Glendale.
- Szentkirályi Z. – Détsy M. 2000⁵. *Az építészet rövid története.* I–II. Budapest.
- Szalai A. 2001. „Moziépítészeti”: Fehérvári Z. (szerk.): *A budapesti mozi 100 éve.* Budapest, 10–41.
- Tankel, J. D. 1978. „The Impact of *The Jazz Singer* on the Conversion to Sound”: *Journal of the University Film Association* 30/1 (Winter), Champaign, 21–25.
- Trencsényi-Waldapfel I. 1983⁸. *Mitológia.* Budapest.
- Új Somogy 1928. „Ma délelőtt ünnepélyes keretek közt megnyílt a városi új mozi”: Új Somogy, 1928. szeptember 6.
- Vadas J. 2004. *Art deco. Divat, luxus, művészet.* Budapest.
- Vadas J. 2005. *A magyar art deco.* Budapest.
- Winter, F. 1903. *Die Typen der Figürlichen Terrakotten.* II. Die Antiken Terrakotten III₂. Berlin–Stuttgart.
- Zádor M. 1964. *Kaposvár.* Budapest.

Internetes források

- 9/2009. ([III.6.] OKM rendelet [hatály: 2009. március 14.]): http://www.forsterkozpont.hu/download/2009_vedesi_rendeletek.pdf (2014. 10. 15.)
- Dittrichné Vajtai Zs. (szerk.) 2013. *Szeccszió Magyarország vidéki városaiban, községeiben:* <http://mek.oszk.hu/11400/11485/11485.pdf> (2014. 10. 15.).
- H. Molnár K. é. n. Szivárvány Kulturális Központ: <http://www.mvkkvar.hu/kiallitas/szeccszio/03kozepuleteink/11szivarvanykozpont.php> (2014. 10. 29.).
- Az Iparművészeti Múzeum honlapja: <http://www.imm.hu/hu/programs/view/233,Szeccszio%C3%B3s+Vil%C3%A1gnap#&panell1-2> (2014. 10. 15.).
- Kaposvár építésügyi iratai, 1912–1939:* <http://smarchive.net63.net/index2.php?m=55&page=1> (2014. 11. 04.).
- Lamping-villa: <http://www.mvkkvar.hu/kiallitas/szeccszio/05lakohazak/03villaepuletek/06nemethistvanfasor14.php> (2014. 11. 09.).
- Merényi Gy. 2010. Rekviem budapesti mozikért – *HVG*, 2010. febr. 17.: <http://bp-mozitortenet.hu/2010/02/17/rekviem-budapesti-mozikert/> (2014. 10. 15.).
- Molnár K. – L. Balogh K. – Bálint I. 2013. „A kaposvári Szivárvány Kulturpalota”: *Szeccszios Magazin* 7. www.szeccsziosmagazin.com/magazin7/kaposvarszivarvanykulturpalota.php (2014. 10. 15.).
- Szivárvány Kulturpalota: http://www.szivarvanykulturpalota.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=5&Itemid=35 (2014. 10. 15.).